

نُپیش در آمد و رینگ

از درویش خان و موسی معرونی برای سنتور

Shiraz-Beethoven.ir

باز نویسی و تنظیم

طلیحه کامران، شهاب مینا

نشر خنیاگر

تهران ۱۳۹۷

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۹	توضیحات
۱۱	شرح حال طلیعه کامران
۱۸	شرح حال غلامحسین خان درویش
۲۰	زندگی نامه خودنوشت موسی معروفی
		نت‌ها (ویراسته)
۲۲	۱. پیش درآمد سه‌گانه درویش
۲۴	۲. رنگ سه‌گانه درویش
۲۶	۳. پیش درآمد سه‌گانه موسی معروفی
۲۸	۴. رنگ سه‌گانه موسی معروفی
۲۹	۵. رنگ افشاری درویش
۳۱	۶. پیش درآمد دشتی موسی معروفی
۳۳	۶. رنگ ابوعطا درویش
۳۴	۷. رنگ ابوعطا موسی معروفی
۳۵	۹. رنگ اصفهان درویش
		نت‌ها (نت‌نگاری طلیعه کامران)
۳۸	۱. پیش درآمد سه‌گانه درویش
۴۰	۲. رنگ سه‌گانه درویش
۴۲	۳. پیش درآمد سه‌گانه موسی معروفی
۴۴	۴. رنگ سه‌گانه موسی معروفی
۴۵	۵. رنگ افشاری درویش
۴۷	۶. پیش درآمد دشتی موسی معروفی
۴۹	۶. رنگ ابوعطا درویش
۵۰	۷. رنگ ابوعطا موسی معروفی
۵۱	۹. رنگ اصفهان درویش

مقدمه

طلیعه کامران از شاگردان حبیب سماعی بود که نواختن سنتور و ردیف سنتور را به روش شفاهی از حدود سال ۱۳۲۱ نزد آن استاد آموخت و پس از فوت وی در سال ۱۳۲۵ باقی ردیف حبیب سماعی را نزد مرتضی عبدالرسولی، شاگرد ارشد حبیب سماعی، به روش شفاهی فرا گرفت. او پس از چند کنسرت به همراه ضرب و آواز حسین تهرانی در انجمن موسیقی ملی در سال‌های ۱۳۲۸ و ۱۳۲۹ در حضور جمع نخبه‌ای از موسیقیدانان و شعرا و ادبا - چون علینقی وزیری، عبدالعلی وزیری، حسینعلی وزیری تبار، روح‌الله خالقی، ابوالحسن صبا، موسی معروفی، ابوالحسن ورزی، دکتر حسین خطیبی، حسین گل‌گلاب، رهی مُعْتَبَری، رعدی آذرخشی و غلامحسین بنان^۱ - به پیشنهاد روح‌الله خالقی نِت را در انجمن موسیقی نزد روح‌الله خالقی و سپس نزد ابوالحسن صبا و شلفزرا نزد جواد معروفی فرا گرفت^۲ و پس از آن در حدود سال ۱۳۳۴ قسمتی از تعلیمات خود از ردیف حبیب سماعی را به خط نِت نگاشت. او پس از یادگیری خط نِت، مدتی نیز نزد ابوالحسن صبا به صورت خصوصی تکه‌ها و گوشه‌های قدیمی آوازا (به ویژه در دستگاه ماهور) را به صورت شفاهی آموخت، به قسمی که صبا قطعات را با سه‌تار می‌نواخت و طلیعه با سنتور آنها را تکرار می‌کرد.^۳ نگارنده که در سال ۱۳۸۵ با این هنرمند خلوت‌گزیده آشنا شد، توفیق یافت مجموعه نگاشته‌های او از ردیف حبیب سماعی را همراه با ویرایش و تکمیل نِت نوشته‌ها و نگارش مقدمه‌ای مبسوط در شرح آن در سال ۱۳۸۸ با عنوان کتاب بخش‌هایی از ردیف حبیب سماعی به روایت طلیعه کامران به انتشار برساند و نسخه صوتی قسمت‌هایی از این کتاب را با سنتور طلیعه کامران و ضرب حسین تهرانی گردآورده در سال ۱۳۹۰ با عنوان آلبوم صوتی یادگار حبیب (حاوی بخش‌هایی از ردیف حبیب سماعی) تقدیم جامعه موسیقی کند.

علاوه بر اینها، هنرمند فقید در اوایل دهه سی در دفتر نِت دیگری با عنوان پیش‌درآمد و رنگ نُه قطعه پیش‌درآمد و رنگ از غلامحسین درویش و موسی معروفی را برای سنتور نگاشته بود. هرچند نگارنده این دفتر را نیز از طلیعه کامران به امانت گرفت و آن را نیز نِت نویسی کامپیوتری کرد و پرینت آن را نیز تقدیم هنرمند فقید کرد، هیچ‌گاه درباره منابع نگارش این قطعات و کم‌وکیف برگردان آنها به سنتور از وی پرسشی نکرد و او نیز مطلبی در این باره اظهار نداشت و این نِت نوشته‌ها چاپ نشده باقی ماندند.

طلیعه کامران در صبح سه‌شنبه آخر سال ۱۳۹۵ از میانمان رفت. اواخر آذرماه ۱۳۹۵ قصد کردم برای اولین سالگرد درگذشتش و به یادش بیوگرافی مصوری، به ویژه از سوابق موسیقایی او، تهیه کنم و با باقی نِت‌هایی که از ایشان منتشر

۱. طلیعه کامران در سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۵ همسر غلامحسین بنان بود لیکن چنان‌که به نگارنده اذعان داشت همکاری هنری با هم نداشتند. نکته شایان توجه دیگر این‌که در سال ۱۳۲۸ که طلیعه کامران در حضور علینقی وزیری و دیگر بزرگان موسیقی ایران سنتور می‌نواخت و به گواه روح‌الله خالقی در جلد سوم کتاب سرگذشته موسیقی ایران مورد تحسین قرار می‌گرفت، استاد فرامرز پایور (متولد ۱۳۱۱) نواختن سنتور را در هفده سالگی آغاز کرده بود.

۲. طلیعه کامران دست‌خط‌های روح‌الله خالقی و ابوالحسن صبا را که در آن تئوری نِت را به او آموزش داده بودند و نیز کتاب شلفزری را که از روی آن تعلیم گرفته بود حفظ کرده بود.

۳. طلیعه کامران به نگارنده اذعان می‌داشت سنتور خودش که در کلاس خصوصی استاد صبا با آن می‌نواخت در منزل صبا ماند و پس از فوت استاد، جهت گرفتن آن به خانواده ایشان مراجعه نکرد.

نشده است، دفترچه پیش درآمد و رنگ نگاشته او، در کتابی به انتشار برسانم. پس از گذشت یک دهه از زمان تایپ کامپیوتری نت‌ها آنها را نواختم و زیبایی آثار و سلیقه گردآورنده آنها را تحسین کردم. به دنبال مراجع نت نگاشته‌های طلّیعه کامران گشتم. مراجع دست‌اولی که از نت پنج قطعه درویش خان یافتیم بدین شرح بودند:

- «پیش درآمد سه‌گانه» در کتاب چهارم ویلن هنرستان موسیقی ملی؛
 - «رنگ سه‌گانه» از درویش خان در پایان نامه کارشناسی موسیقی شهلا پاشایی تهرانی با عنوان «تجزیه و تحلیل چهار رنگ قدیمی سه‌گانه با ردیف موسی معروفی»، استاد راهنما: دکتر هرمز فرهنگ، دانشگاه تهران، سال تحصیلی ۱۳۵۳-۵۴؛
 - «رنگ افشاری»: در کتاب سوم ویلن هنرستان موسیقی ملی؛
 - «رنگ ابوعطا» در نت‌نگاری فرامرز پایور؛
 - «رنگ اصفهان» در شماره چهارم مجله چنگ سال ۱۳۲۵ و نیز در دست‌نویس‌های موسی معروفی.
- دست‌نوشته‌هایی از موسی معروفی نیز به دست ارشد تهماسبی رسیده آنها را طی کتاب‌هایی به چاپ رسانده است. از میان چهار قطعه از موسی معروفی که طلّیعه کامران به نت نگاشته بود توانستم دو قطعه را در این کتب بیابم:
- «پیش درآمد سه‌گانه» در کتاب برنامه دشتی؛
 - «رنگ سه‌گانه» در کتاب صد رنگ رنگ.

نت‌نوشته مشابهی از «پیش درآمد سه‌گانه» و «رنگ ابوعطا»ی موسی معروفی نیافتم؛ لذا براساس جستجوی نگارنده، تاکنون نت دو قطعه از آثار موسی معروفی که در کتاب حاضر مندرج است تاکنون در دیگر کتب به چاپ نرسیده است. آنچه از سوابق موسیقایی طلّیعه کامران و ارتباط او با انجمن موسیقی ملی در اواخر دهه بیست از نظر گذشت، نگارنده را به این نتیجه رساند که به احتمال زیاد هنرمند فقید از طریق استادان تار و سه‌تار، موسی معروفی و ابوالحسن صبا که هر دو از شاگردان درویش خان بوده‌اند، به نسخه اولیه نت این آثار دسترسی یافته است.

باری، در مرحله بعد، نت‌نگاری طلّیعه کامران را با مآخذ مذکور قیاس کردم و شباهت‌ها و تفاوت‌هایی را میان آنها یافتیم که هم راجع به محتوای جملات و تکرارها و هم تغییر طرز اجرای جملات، بنا بر تفاوت تکنیک سنتور با تار و سه‌تار، بود. از این رو، نت نگاشته‌های طلّیعه کامران، با توجه به قدمت شخصت ساله‌شان، به عنوان روایتی دیگر از این آثار شایسته توجه‌اند. در عین حال، از آنجا که نت‌نوشته‌های هنرمند فقید به صورتی کلی و غالباً بدون مضراب‌گذاری و گاه با جاافتادگی در علائم عرضی یا آرتیکولاسیون نوشته شده بود... آنها را ویرایش کردم (موارد ویرایش در توضیحات شرح شده‌اند) و در کتاب حاضر هم نگاشته‌های طلّیعه کامران را از جهت سندیت بی‌هیچ تغییر در کتاب درج کردم و هم نسخه ویراسته خودم را، و در نهایت نسخه ویراسته خود را با سنتور نواختم که در لوح فشرده همراه کتاب درج شده است.

شهاب مینا

اسفند ۱۳۹۶، تهران

۱. با سپاس از آقایان محمد باقر زینالی و آرشام قادری که به ترتیب مآخذ نت قطعات «رنگ سه‌گانه» درویش خان و «پیش درآمد دشتی» موسی معروفی را به نگارنده تذکر دادند.

Shiraz-Beethoven.ir

توضیحات

۱. معرفی دیگر منابعی که نت قطعات کتاب حاضر در آنها نیز با تفاوت‌هایی منتشر شده است:

نام قطعه	نام آهنگساز	مآخذ دیگر که نت قطعه را درج کرده است.
پیش درآمد دشتی	موسی معروفی	تهماسبی ۱۳۷۶:۱۳
پیش درآمد سه‌گانه	غلامحسین درویش	تهماسبی ۱۳۸۰:۵۳، برگرفته از کتاب چهارم ویلن هنرستان
پیش درآمد سه‌گانه	موسی معروفی	یافته نشد.
رنگ ابوعطا	غلامحسین درویش	تهماسبی ۱۳۸۰:۶۶، برگرفته از نت‌نگاری فرامرز پایور
رنگ ابوعطا	موسی معروفی	یافته نشد.
رنگ افشاری	غلامحسین درویش	تهماسبی ۱۳۸۰:۷۳، برگرفته از کتاب سوم ویلن هنرستان
رنگ سه‌گانه	غلامحسین درویش	پاشایی تهرانی ۱۳۵۴
رنگ سه‌گانه	موسی معروفی	تهماسبی ۱۳۹۳:۱۲۷
رنگ اصفهان	غلامحسین درویش	در مجله چنگ، شماره ۴، دی ۱۳۲۵، ص ۸، و همچنین در تهماسبی ۱۳۸۰:۴۷ براساس دست‌نویس موسی معروفی درج شده است.

پاشایی تهرانی، شهلا

۱۳۵۴ تجزیه و تحلیل چهار رنگ قدیمی سه‌گانه با ردیف موسی معروفی، استاد راهنما: دکتر هرمز فرخت، دانشگاه تهران، سال تحصیلی ۵۴-۱۳۵۳.

تهماسبی، ارشد

۱۳۷۶ برنامه دشتی، ساخته استاد موسی معروفی، بازنگری و ویرایش: ارشد تهماسبی، تهران: مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور.

۱۳۸۰ مجموعه آثار درویش خان، گردآوری ارشد تهماسبی، تهران: مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور.

۱۳۸۸ صدویک پیش درآمد، گردآوری ارشد تهماسبی، تهران: انتشارات سوره مهر.

۱۳۹۳ صد رنگ رنگ، تهران: مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور.

خالقی، روح‌الله

۱۳۸۸ دستور مقدماتی ویلن هنرستان موسیقی، کتاب سوم، تهران: صفی‌علیشاه.

۱۳۸۸ دستور مقدماتی ویلن هنرستان موسیقی، کتاب چهارم، تهران: صفی‌علیشاه.

ضرابی، سامان

۱۳۸۶ آثار درویش خان برای سنتور، تنظیم سامان ضرابی، تهران: مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور.

مرحوم غلامحسین خان درویش^۱

مرحوم غلامحسین خان درویش، فرزند آقابشیر، از اهالی «زیدشت طالقان» است. از آنجا که پدرش آشنایی مختصری به نواختن سه تار داشت، او نیز از او آن طفولیت به این فن شریف عشقی تمام پیدا کرد و برای تکمیل هنر در موسیقی نظام که در آن تاریخ تحت نظر مسیولومر (Lemaire) فرانسوی بود داخل گردید و ابتدا به نواختن طبل کوچک مأمور شد. ضمناً در خارج در خدمت استادان بزرگ عصر، مثل مرحوم آقاحسینقلی (پدر آقایان علی اکبر و عبدالحسین شهنازی) و مرحوم میرزا عبدالله، تار و سه تار را هم تعلیم گرفت و ایامی چند طول نکشید که خود او به هنر نواختن شهره عصر شد و ملک منصور میرزا شعاع السلطنه، پسر مظفرالدین شاه، او را پیش خود خواند. مرحوم درویش این دعوت را پذیرفت لیکن کمی بعد چون طبعی آزادمنش داشت و آن طبع با این وضع زندگانی نمی ساخت، شاهزاده را ترک گفت و برای اشاعه هنر و تأمین معیشت تصمیم گرفت کلاس تعلیم تأسیس کند و چنین نیز کرد و تا زنده بود این کلاس دوام داشت و آن مرحوم اگرچه از این منبع عایدی سرشاری نداشت، با عایدات آن زندگانی خود را می گذراند و هرچه از آن زیاد می آمد بی آنکه تظاهری کند آن را صرف دستگیری از دوستان بی چیز خود می کرد.

مرحوم درویش در رشته فقر و درویشی به مرحوم صفاغلی ظهیرالدوله قاجار ارادت می ورزید و به اصطلاح جزو اخوان صفا بود و بر اثر همین درویش مسلکی عمری را به استغنائی طبع گذراند و هنر خود را چنان که باید و شاید محترم می داشت و هیچ وقت نمی توانست تحمل کند که کسی به این هنر شریف به نظر حقارت بنگرد و اگر چنین کسانی می دید، با تمام قوا با ایشان مبارزه می کرد.

مرحوم درویش هر قدر هم گرفتار عسرت مالی می شد، هیچ وقت پیش این و آن اظهار احتیاج نمی نمود و حاضر نمی شد که هنر خود را برای گذراندن معاش خفیف و خوار کند بلکه هر وقت هم چیزی زیادتر از خرج زندگانی به دست می آورد به مستندان و بیچارگان می بخشید و خاطر دل خستگان را از این راه خوش می کرد و خود نیز به این معامله خوش بود، چنان که در غالب مواقعی که مردم بر اثر آفتی دچار بدبختی می شدند به ترتیب مجالس کنسرت می داد و با جمع عایدات از این راه آنها را بدون دیناری دخل و تصرف و منظور کردن حتی جهت خود صرف دستگیری ایشان می کرد، مثلاً در واقعه حریق بازار تهران و غارت اورمییه به همین نحو عمل نمود.

در ب خانه مرحوم درویش به روی تمام اهل ذوق باز بود و او با نهایت گرمی و محبت از واردین پذیرایی می کرد و چون آن استاد بزرگوار سراپا ذوق بود به گل عشقی مفرط داشت و خانه کوچک او در ماه اردیبهشت نمودار بهشت بود و از هر نوع گلی در هر جا اطلاع پیدا می کرد تخم یا نهال آن را به خانه می آورد و به دست خود پرورش می داد.

نسبت به شاگردان زیر دست خود علاقه و محبت مخصوصی می ورزید و در تعلیم موسیقی برخلاف بسیاری از هنرمندان بخل نداشت و آنچه می دانست همه را به همه تعلیم می داد و می گفت که این شاگردان در حکم فرزندان عزیز من اند و از فرزند عزیز هیچ چیز را نباید دریغ داشت.

این شاگردان علاوه بر هنر از مقامات اخلاق استاد گرامی خود نیز استفاده های بسیار می کردند و او را در حقیقت مربی و مرشد خود می دانستند و همین عالم مرید و مرادی باعث شد که یک دسته شاگردان با وفا و هنردوست در زیر دست او بار آمدند و موسیقی در ایران بر اثر این عالم صفا و اخلاص مقامی جلیل پیدا کرد تا آنجا که حتی محمدحسن میرزا قاجار، ولیعهد وقت، نیز از مرحوم درویش خواست تا پیش او به آموختن تار بپردازد.

۱. به قلم آقای احمد خواص، مندرج در مجله چنگ، شماره ۲، مهر ۱۳۲۵، صص ۱۸ و ۱۹. اقتباس از مجله یادگار.

مرحوم درویش علاوه بر آنکه در نواختن تار استادی بی‌مانند بود حسن ابتکار نیز داشت و از کارهای مهم او یکی اضافه کردن یک سیم سفید است بر تار، به این معنی که تا عهد مرحوم درویش تار ایرانی فقط پنج سیم داشت؛ دو سیم سفید و دو سیم زرد و یک سیم بر. مرحوم درویش که در نواختن سه تار نیز مهارتی داشت ظاهراً از روی این ساز که در آن ایام شش سیم داشت تار را نیز دارای سیم ششم کرد. دیگر از ابتکارات مرحوم درویش ساختن قطعاتی ضربی است به نام «پیش درآمد» و «رنگ». مخصوصاً در ساختن رنگ مهارتی بسزا داشت. درویش با این ابتکار خود توانست موسیقی ایران را تا اندازه‌ای از حالت یکنواختی بیرون آورد. می‌توان گفت که نواختن دسته‌جمعی، یعنی ارکستر، از زمان مرحوم درویش شروع شده است.

مرحوم ظهیرالدوله نیز که خود مردی باذوق و هنرپرور بود و سازندگان و نوازندگان عصر را تشویق می‌کرد و در جشن‌ها و عیده‌ها از ایشان جماعتی را به ترتیب کنسرت‌هایی وادار می‌نمود بیش از هر کس مرحوم درویش خان را مشوق بود و همیشه او را بر سایرین مقدم می‌داشت.

مرحوم درویش از وزارت فرهنگ دارای نشان علمی بود و چون در کنسرتی که به دستگیری مرحوم میرزا عباس قلی‌خان مترجم الممالک قریب در گراند هتل داد وزیر مختار فرانسه نیز در آنجا حضور داشت به درخواست وزیر موز دولت فرانسه نیز نشانی به آن هنرمند اعطا کرد.

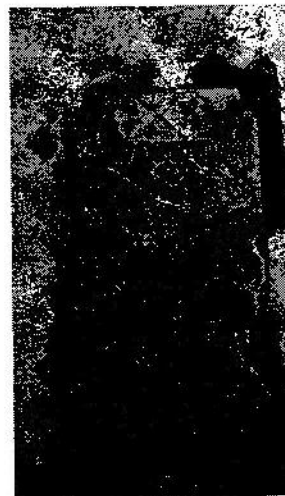
با تمام هنرمندی و بلندی مقام مرحوم درویش در آخر عمر چنان گرفتار تنگدستی شد که خانه مسکونی خویش را فروخت و برای پر کردن چند صفحه و گرفتن مزدی از این بابت به فرنگستان نیز سفری کرد. شعار کلاس موسیقی مرحوم درویش مدالی بود از طلابه شکل تیرزین که آن مرحوم آن را به شاگردانی که فارغ‌التحصیل می‌شدند به رسم یادگار و جایزه می‌داد.

مرحوم درویش در شب چهارشنبه ۲ آذر ۱۳۰۵ هجری شمسی (هجدهم جمادی الاولی ۱۳۴۵ هجری قمری) موقعی که با درشکه به خانه خود می‌رفت با اتومبیلی تصادف کرد و بر اثر ضربتی که به سر او وارد آمد چنان به سختی صدمه دید که پس از چند لحظه جان سپرد و حیات این جهانی را بدرود گفت؛ رحمة الله علیه. جسد مرحوم درویش را در شمشیران، جنب مزار مرحوم ظهیرالدوله، به خاک سپردند.

در خاتمه این مقاله مختصر لازم می‌دانم که مراتب تشکر خود را خدمت استاد محترم، آقای موسی معروفی، که از بهترین شاگردان مرحوم درویش و یادگاری گرانبها از آن استاد فقیدند، برای اطلاعاتی که راجع به زندگانی مرحوم درویش به نگارنده داده‌اند تقدیم دارم.

تا بخت وفات درویش لیل چهارشنبه ۱۸ پادی الاولی ۱۳۴۵
درویش اگر از این جهان رفت شو که تیر و تا توان رفت
درویش بنر و زمان بود استاد سنر و زمان رفت
فریاد ز بوستان بر آمد کان لبسل خوش ز بوستان رفت
چون دید چنین مدیر آمدید کان چشم و چراغ بوستان رفت
تا بخت وفات او زمین خواست تا سر کنم آنچه داستان رفت
من نیز بگنم ای کوهی درویش بجای جهان رفت

نوشته سنگ تربیت درویش خان

سنگ تربیت درویش خان،
در جوار تربیت ظهیرالدوله
(عکس از شهاب مینا، گورستان
ظهیرالدوله، تجربیش، ۱۳۹۴/۲/۷)

پیش درآمد سه گاه

موسی معروفی

5 2. 9 5

9 5 9 9 5

13 5 9 9

17 5

21 9

26

31

34

38